

Arhiv Bos. krajine B. Luka
ABK 209-008-015

Svjeta MUNDIĆA:

USTANAK U CRNOJ DOLINI

U aprilu 1941., kada je objavljen rat, zatekao sam se u Prijedoru. Shvatio sam da je to nešto strašno, da nam prijeti velika opasnost, ali nisam znao šta treba činiti. Susretao sam, kasnije, u selu vojničke patrole koje su se kretale povlačeći se sa frontova pa sam nastojao da dobijem oružje od njih. Nisam znao zašto će mi trebati, ali sam ipak nastojao da se snabdijem oružjem. Iako sam dolazio u vezu sa mnogim tadašnjim mladima, među kojima je bilo i onih koji su pohađjali gimnaziju ili neke druge škole, nisam ni od njih uspio saznati šta bi trebalo sada raditi. Svi su, istina, osjećali da prijeti opasnost, da se ovakvo stanje neće moći održati, ali odredjenije i organizovnije upute o tome šta raditi nije se znalo. I pored toga smatrali smo da treba iasti oružje i nastojali smo da do njega dodjemo. Sjećam se da sam jednom vojniku davao civilno odjelo da bi mi on dao karabin, ali on nije pristao.

Ustaške vlast već djeluje u Prijedoru. Ustaše ne izlaze u naše selo, ali se čuju glasovi o tome da se vrše hapšenja, proganjanja i sl. Niko nije pretpostavljao da će se kasnije činiti zločine nad narodom. Tako su protekli prvi mjeseci okupacije.

Na dan 22. juna 1941. zatekao sam se u Prijedoru kod Čenka na željezničkoj stanici. Sjedio sam pred kafanom, gdje se zateklo još gradjans, zatim ustaška, odnosno žandarmerijske patrole. U međuvremenu je preko radije javljeno o napadu Njemačke na SSSR. Sa mnom je bio Mitar Stojanović, Mirko Došen, te još

neki. Mi smo pošli i zapjevali. Bili smo oduševljeni, jer smo mislili da će sada Njemačke izgubiti rat, ali oduševljenje nismo tako javno ispoljivali, obzirom da se nalazimo u gradu gdje se kreću neprijateljske patrole. Krenuli smo prema Pašincu, nedaleko od Prijedora. Bili smo u uvjerenju da će uskoro uslijediti rasplet događaja, da Njemačke neće moći izdržati u ratu sa Sovjetskim Savezom, iako i o Sovjetskom Savezu nismo imali jasan predstavn, osim što smo ga smatrali velikom zemljom pa i dovoljno jakim da Njemačke neće moći da tamo čini ono što čini se drugim zemljama u Evropi.

Poslije toga, ne nekoliko dana pred ustanak, krajem jula 1941. upoznao sam se sa Rajkom Radetićem, iz Prijedora. On je već bio izbjegao iz grada i sklonio se u naše selo. Jedno vrijeme bio je kod Dragoje Munjize, zatim kod moje kuće, te kod Miće Tubina. Sa njima je bila i Vuka Miodrag, koja je također izišla iz grada. Oni su nas mladje okupljali te nam govorili o Sovjetskom Savezu, o njegovoj ekonomskoj i vojnoj snazi, o prirodi toga društva, zatim su isticali da će pobjeda uz pomoć Sovjetskog Saveza donijeti i nama ne samo oslobođenje od neprijatelja nego i socijalnu prevđu i sl. Kao mlad čovjek primao sam to onako kako nam je govoreno bez ikakvih rezervi, smatrajući da je sve tako. Tako nam je kasnije govorio i Joco Marjenović, Slavko Redić, koji je također kod nas dolazio i sastajao se sa nama u tzv. Grbiće Gaju. Obično smo se sastajali u groblju u šumi, zatim kod moje kuće, te kod Tubina u šumi.

Bili su na ovim sastancima: Radovan Šobot, Dušan Grbić, Dušan Knežević, mali Mićo Knežević, brat Dušanov, Stojan Munjize, pekarski radnik, koji je radio kod Četiće u Prijedoru. Moguće, čak, da je Stojan bio i član SKOJ-a. To sam ocjenio po

njegovim susretima i sastajanjima sa Slavkom Radićem i drugim drugovima iz Prijedora. Bio je sa nama na ovim sastancima i Mićo Tubin.

Već je konac jula, 2 - 3 dana, pred vjerski praznik Ilinden, 1941. Čuli smo da će noću biti napad na opštinu u Palenčištu. Govorilo se da treba da se oslobodi grupa taoca koje su ustaše uhvatile i pritvorile u opštini. Među taocima bio je i moj stric Ljubo Munjiza, koji je radio u sudu, a mislim da je bio i Tomo Munjiza i još uglednih ljudi iz Crne Doline, Palenčišta i obližnjih sela. Već u to vrijeme dr Mladen Stojanović, Esad Midžić, te još neki drugovi iz Prijedora bili su izišli i nalazili se u Palenčištu i Božićima. Oni su, izgleda, sa Dušanom Vokićem i još nekim organizovali akciju i napad na opštinu u Palenčištu.

Iste večeri, i mi u Crnoj Dolini smo se organizovali i počeli sa određivanjem i držanjem straže. Činili smo to čak i prije, uglavnom tih dana krajem jula 1941. Straže su bile isturene prema Čejrecima odakle smo očekivali ustaše u selo. Bile su to obične straže. Ljudi su bili na podeznanja mjestima i osmatrali, bez oružja, takoreći goloruki. Glavno nam je bilo da se o- bezbjedimo od iznenadnog ispada ustaše u selo.

U toku noći, kada je otpočeo napad na opštinu Palenčište, dobili smo znak za otpočinjanje borbe. Bilo je to prvo pucaње koje smo čuli. Istina, nestao je strah kod ljudi pa su mnogi uzimali porodice, uglavnom djecu, zatim kretali se stokom, te vozili drug stvari od kuće. Eježalo se u šumu uz doživljanje i jauke, jer se očekivalo, što je kasnije i bilo, da će ustaše paliti kuće i imovinu.

Te noći kod nas se našao Rajko Radetić i Vuksa Mio-
drag. Pored njih bili su Dušan Munjiza, koji je poginuo u ratu,
te Ostoja i Retko Munjiza. Uglavnom okupile su se Munjize, dok
su se Grdići i ostali iz Crne Doline nalazili na drugom mjestu.
Te noći dakle, kada je bio napad na opštinu Pelenčište, mi smo
proveli u stražarenju.

Sutradan smo se skoro svi povukli iz sela. Plašili smo
se napada preko Čejreka. U cilju odbrane od neprijatelja, mi smo
na groblju u Crnoj Dolini formirali front.

Istoga dana bio sam u selu i kada sam se vraćao, odozgo
je pošao i pokojni Dušan Grbić, koji je imao karabin. Ova puška
za nas je predstavljala veliko ohrabrenje, pa smo se znatno si-
gurnije i, tako da kažem, jače osjećali. Kada smo bili na mje-
stu Grbevac idući prema groblju gdje nam je bio front pridružio
nam se i Radovan Šobot. I on je imao karabin. Treću pušku, ka-
rabin, najvjerojatnije je imao Dušan Došen iz Brezičana, jer
su i porodice Došena sa nama na položaju u groblju. Dušan Došen
se tada predstavio kao čovjek koga je trebalo pitati i veoma se
pravilno postavio. Istina, on je među nama slovio kao velikokar-
bin, ali krajnje dobar i patriota i kako to obično kažemo veli-
ke poštenjačina. On je sasvim shvatio opravdanost i cilj otpor-
činjanja naše borbe.

Pošto smo osjetili opasnost dejstva neprijateljske pro-
pagande o tome da smo se digli protiv Muslimana, te da bismo
mogli doći do bratoubilačke borbe, odlučeno je da se napiše pi-
sno Muslimanima u selu Čejrecima. Pisali smo ga Rajko Radetić,
Dušan Došen i ja. Uputili smo ga Salihu Bešireviću, mukteru u
Čejrecima. Smatrali smo da će kao stariji i uticajniji čovjek,

koji potiče iz begovske porodice, a nalazi se na dužnosti mukta-
ra u selu, na neki način upoznati s pismom narod u selu. Pretpo-
stavljali smo da će muslimanski živalj u ovome selu shvatiti da
se mi nismo digli protiv njega nego protiv okupatora.

To pismo je imalo oko dvije stranice. Muslimane smo
nazivali dragim komšijama. Skrenuli smo im pažnju da vide u kakvu
smo situaciju dovedeni dolaskom Nijemaca, da je okupacije doni-
jela našem narodu zlo, te da je naš narod prisiljen da se dignu
na ustansk i da se breni. Zatim smo pisali da se protiv njih, na-
ših komšija Muslimana, niko nije digao niti je ova borba uperena
protiv njih. Pismo je, koliko se sada sjećam, bilo napisano u to-
me smislu, toplo i uvjerljivo, jer smo nastojali da im bude što
jasnije da nismo ništa protiv njih.

Kada smo napisali pismo dali smo ga pokojnoj Sevi Do-
šen, majki Brete, Mladje i Vide Došena, koja je pismo stavila u
njedra i odnijela u Čejreke kod muktera Beširevića. Ako sam do-
bro zapamtio ona je po povratku rekla da je pismo predala Selihu
Bešireviću u prisustvu njegovog brata Neila Beširevića, koji je
i sada živ. On je rekao, sve je to dobro i u redu, ali neka oni
/mislio je na ustanike/ ovamo ne dolaze, jer mi se njih imamo
priprealjenih jaše. Mislio je na bombe, a pošto su imali staru
dobro gradjenu kuću, vjerovatno su se mislili iz nje breniti u
slučaju našeg dolaska.

Obzirom na kasnije držanje muslimanskih porodice u
Čejrecima mislim da je naše pismo imalo izvjesnog dejstva, jer
nije, koliko mi je poznato, bilo istaknutijih ustaša i zlikoveca.
Moguće je bilo lice koje su za vrijeme ofenzive na Kosaru pone-
što donosili iz sela, hrenu, odjeću i drugo, ali nije bilo zvjer-
stava i ubistava od strane Čejrečana, iako su na granici Crne
Doline.

Sada nas je na položaju 25 - 30 ljudi. Desno od nas su Došeni, a od njih Baškoti i dalje prema Dragotinjoj ustanici iz Marins, jedan dio Brezičana, zatim Dragotinja i dr. Mi držimo položaj od dubičke ceste do groblja u Crnoj Dolini, a od nas lijevo, preko Pslančišta, nastavlja se položaj koji drže Stojanovići. Na njihovom sektoru bilo je češćih ispada i napada ustaše iz Prijedora i iz Fuhrske. Tu je bilo više lica u ustašama i za razliku od mještana iz Čejreka, neprijateljski su se odnosili prema ustanicima. Znam da je na ovom sektoru bilo borbe i pucnjeve.

Trajalo je to kratko vrijeme. Već 2. avgusta 1941. nas Ilinden nepadnut je i naš položaj. Neprijateljske jedinice, uglavnom ustaške, nisu bile brojne, ali su bile dovoljne da nas razbiju položaj pa smo se morali povući prema Reditšićima i Tubinima u šumu, a neprijateljska jedinica je došla do Munjizinih kuća. Dalje nisu išli. Zapalili su toga dana našu kuću i imovinu, i još nekoliko porodica, kuću Stojana Munjize, zatim Dušana Kneževića, uglavnom porodica i ljudi za koje su izgleda imali obavještenja da su među ustanicima.

Bilo je pojedince /neki Malina, te Vadjura/, koji se nisu prema nama sa naklonošću odnosili. Oni su nam često prijetili kako u selo dolazi crna legija i slično. Ponekad bi zaista i dolazili kako bi nekog od ustanika uhvatili. U dva navrata dolazile su veće snage neprijateljskih vojnika. Pucali su na svako mjesto gdje su pretpostavljali da bi se neko ~~može~~ skloniti. Iako je teško imenovati određeno lice, može se pretpostaviti da su to činila lica koja su nas posnevala.

Poslije 2 - 3 dana, kada smo se povukli sa ranijeg položaja, jer su nas ustaše napale opet smo se vratili. Hrana nam je dopremana iz Reditšića, Grbića i drugih koji se nisu još kre-

tali od svojih kuća. Iako nikome nije bilo prijatno da su gori kuće i imovine, ipak je raspoloženje među ustanicima bilo zadovoljavajuće, držali su sastanke i dogovarali se što treba raditi. Među nama uglavnom se ističu Rajko Redetić i Dušan Grbić. Čuli smo da je Mladen Stojanović na strani ustanika, zatim naš Mišić, također, dok druge rukovodioce nismo u to vrijeme znali.

Poslije ispada ustaša i paljenja naših kuća, mene su Rajko Redetić, Dušan Došen i Dušan Grbić, odredili da odem u selo Dragotinju, gdje je također bio položaj tamošnjih ustanika kod Reljića kamena, da ih samolim da i nama daju nešto oružje. Krenuo sam preko Planinice pješice i bos, zatim preko Jutrugušte po kamenitom putu: našao sam ustanike niže Reljića kamena. Tamo sam našao Savu Kesera, Jovu Brdera i čini mi se Petra Kesera, a bilo ih je oko 15-20 koje nisam poznao. Bili su to visoki, razvijeni i dobro građeni mladići, otresiti seljaci. Ni jedan nije imao neku višu školu, i posebno znanje, ali su bili hrabri, odlučni i borbeni. Jovo Brder se izdvajao, ali svi su po odlučnosti i sigurnošću u pravednost borbe ličili jedan na drugoga. Svi su bili mladi i stasiti. Čuo sam da je i Žerko Zgonjenin sa njima, ali ga ovoga puta nisam našao.

Upriličao sam im da smo se i mi digli na ustanak i da se nas 20 - 30 nalazi stalno na položaju, ali da nemamo oružje. Kada su pitali šta imamo, rekao sam da imamo 3 karabina i nešto municije, te da sam došao da od njih zatražim oružje i municiju. Tada su mi Save Keser i još neki u šali rekli da smo kukevice, zašto ne otamemo oružje od neprijatelja. Rekli su nam još da su oni juče došli do oružja, dočekavši kamion ustaša, a od njih 20 koliko ih je napadalo na kamion samo 2 - 3 su imale karabine.

Ostalo je bilo goloruko, ali i pored toga su uspjeli da izvrše akciju i dođu do oružja. Savo Kesar i Jovo Erdar bili su, kako se to kaže, do zuba neoružani. Imali su karabine, fišeklije, re-denike sa municijom, bombe, dvoglede i torbe. Vjerovatno su ov-dje ustanici više znali, jer je djelovala partijska organizacija, dok u Crnoj Dolini, samo je po koji ustanik imao petokreku svi-jezdu.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-008-015.